

Місюра Наталія Миколаївна —
ад'юнкт кафедри криміналістики та су-
дової медицини Національної академії
внутрішніх справ

Спосіб учинення крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості, як елемент криміналістичної характеристики злочину

У статті розглянуто спосіб учинення крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості. Визначено поняття способу вчинення злочину, розкрито особливості способу вчинення крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості та обґрунтовано значення його у розслідуванні злочинів.

Ключові слова: спосіб учинення злочину, індивідуальне майно, крадіжки в сільській місцевості.

Спосіб учинення злочину є предметом пильної уваги вчених упродовж багатьох років розвитку криміналістики. Це пов'язано із його теоретичним і практичним значенням. Ще Ганс Гросс у 1898 р. у праці “Порадник для судових слідчих як система криміналістики” в предмет криміналістики включив вчення про спосіб вчинення злочину. Зокрема, він вважав, що спосіб вчинення злочину являється джерелом відомостей для розробки технічних засобів, тактичних прийомів проведення слідчих дій та методичних рекомендацій щодо розслідування окремих видів злочинів [1, с. 234].

Починаючи з часів Ганса Гроса вчення про спосіб учинення злочину пройшло цілий етап становлення. Проблемою способу вчинення злочинів займалися такі вчені, як Р. С. Белкін, О. М. Васильєва, В. К. Весельський, В. А. Журавель, С. М. Зав'ялов, Г. Г. Зуйков, А. В. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. П. Лавров, І. М. Лузгін, М. С. Уткін, В. В. Чурпіта, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інші. Однак і нині ряд загальнотеоретичних питань потребує вирішення. Так, серед науковців існують різні погляди щодо самого поняття способу вчинення злочину, структури, класифікації, ознак, створення та можливості використання криміналістичних обліків по способу вчинення злочинів.

Метою цієї статті є визначення особливостей способу вчинення крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості та обґрунтування його значення у розкритті злочинів.

Розглядаючи поняття “спосіб вчинення злочину” слід зазначити, що в науці цей термін визначається в кримінально-правовому, кримінально-процесуальному та криміналістичному значеннях.

У кримінально-правовому значенні спосіб учинення злочину виступає факультативною ознакою об’єктивної сторони складу злочину, крім випадків прямого зазначення у законі (обман чи зловживання довірою у складі шахрайства (ст. 190 КК України) та однозначного формулювання зі змісту закону, про що свідчить характер дії, описання якої міститься у диспозиції статті (способом завідомо неправдивого показання (ст. 384 КК України) — обман) [2, с. 136]. Законодавець визначає спосіб вчинення злочину обставиною, що обтяжує відповідальність; по способу вчинення злочину в Кримінальному кодексі України розмежовуються кримінально-карани діяння, наприклад, крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство тощо; у ряді випадків спосіб учинення злочину передбачений у диспозиціях статей Особливої частини КК України як кваліфікуюча обставина вчиненого (наприклад, умисне убивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України); спосіб учинення злочину використовується законодавцем як основний критерій для відмежування злочинів від правопорушень, зокрема адміністративних правопорушень; спосіб учинення злочину враховується судом при індивідуалізації покарання винному.

Кримінально-процесуальне значення способу вчинення злочину знаходить своє відображення у ст. 64 КПК України. У зазначеній статті спосіб вчинення злочину, як частина події злочину, належить до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі. Це означає, що для забезпечення повноти, всебічності, об’єктивності дослідження обставин справи у кожному випадку розслідування спосіб учинення конкретного злочину не лише має бути встановленим, а й доведений доказами, зібраними в результаті провадження слідчих дій.

Криміналістичне розуміння способу вчинення злочину значно ширше від кримінально-правового та кримінально-процесуального. Криміналістика вивчає закономірності формування, розробляє засоби, прийоми, методи виявлення, збирання і дослідження доказів стосовно способу вчинення злочину. Водночас відомості про спосіб учинення злочину узагальнюються, типізуються, що дозволяє визначити ознаки повторюваності та розробити ефективні методи розкриття злочинів. Криміналісти вивчають, які дії здійснює злочинець під час готування до злочину, які знаряддя і засоби використовує для його вчинення, яким способом знищує сліди злочину та приховує свою причетність до нього. Встановлення способу вчинення злочину по конкретній крими-

нальній справі сприяє розшуку злочинців і викраденого майна, встановлення вини особи, яка вчинила злочин, висуненню версій, розробці тактики слідчих дій, встановленню всіх обставин справи. Чим повніше виявлені особливості елементів способу вчинення конкретного злочину, тим більше збільшується криміналістичне значення самого способу. Знаючи типові способи вчинення злочину, виявляється можливим по одній встановленій ознаці мати уяву про спосіб у цілому, що, в свою чергу, дозволить визначити можливого злочинця та розкрити злочин.

У криміналістичній літературі існують різні погляди на поняття “спосіб учинення злочину”.

Так, Г. Г. Зуйков під способом учинення злочину розуміє систему дій з готування, вчинення і приховання злочину, детермінованих умовами зовнішнього світу і психофізіологічними якостями особистості, що можуть бути пов'язаними з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів і умов місця та часу й об'єднаних загальним злочинним задумом [3, с. 33–34]. Однак, як правильно зазначив Р. С. Белкін, готування, вчинення і приховання злочину не завжди відбуваються за єдиним задумом. Умисел у злочинця міг виникнути лише на вчинення злочину, а цілі приховання виникли через непередбачені обставини після вчинення злочину. Тому спосіб приховання може існувати самостійно як система дій із знищення, маскуванія або фальсифікації слідів злочину і злочинця – як матеріальних, так і ідеальних [4, с. 735].

М. П. Яблоков визначає спосіб учинення злочину як об'єктивно і суб'єктивно зумовлену систему поведінки суб'єкта до, у момент і після вчинення злочину, що залишає різного роду характерні сліди зовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів одержати уявлення про суть того, що відбулося, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [5, с. 16]. На наш погляд, зазначене визначення є найбільш вдалим, оскільки точно формулює структуру та значення цього поняття.

Заслуговує на увагу трактування способу вчинення злочину С. М. Зав'яловим, який визначає його як спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі дані про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх застосування у розкритті та розслідуванні злочинів [6, с. 9]. Як елемент криміналістичної характеристики злочинів, спосіб учинення злочину містить криміналістично значимі відомості конкретного злочину.

В ході аналізу кримінальних справ про крадіжки індивідуального майна, вчинені в сільській місцевості, вдалося виділити фактори, які детермінують способи їх вчинення. В цілому, ці фактори можна розділити на дві групи:

Об'єктивні фактори: 1) об'єкт злочинного посягання (житло, господарське приміщення, транспортний засіб, присадибна ділянка, ставок, поле тощо); 2) предмет посягання (домашні тварини, сільськогосподарська продукція, металобрухт, домашні речі, особисті речі, гроші і т. ін.); 3) рівень охорони об'єкту (зазвичай єдиним охоронцем являється собака); 4) конкретна обстановка при підготовці, вчиненні та прихованні злочину; 5) знаряддя та засоби вчинення злочину; 6) час учинення злочину; 7) наявність транспортного засобу в злочинця.

Суб'єктивні фактори:

1) вік злочинця. Він визначає особливості дій злочинця та вибір предмету злочину. Так, неповнолітні частіше викрадають мобільні телефони, радіо- телеапаратуру, велосипеди, вироби з металу, які потім здають на металобрухт, солодоці. Однак серед таких злочинців трапляються викрадачі електродвигунів, бензопил. На місці вчинення злочину неповнолітні залишають значну кількість слідів;

2) особистісні властивості злочинця також впливають на дії злочинця (фізичні та психічні властивості, нахили до алкоголю, наркотиків). Прикладом є вчинення крадіжки особою, яка зловживає алкогольними напоями. Такий злочинець з метою отримання чергової дози алкоголю викрадає будь-яку річ, яку можна збути, залишивши за собою велику кількість слідів;

3) наявність судимості за аналогічні злочини визначає вибір предмету злочину. Особи, які були засуджені за аналогічні злочини, вчиняють крадіжки в основному самостійно;

4) вчинення злочину групою осіб чи самостійно. При вчиненні крадіжки групою осіб простежується розподіл ролей між злочинцями. Предметом злочину являється худоба, великогабаритні предмети.

Спосіб учинення злочину – система поведінки, що має певну структуру. Спосіб учинення злочину утворюється із взаємопов'язаних елементів поведінки, спрямованих на готування, вчинення і приховування злочину. Такими елементами являються спосіб підготовки, вчинення та приховання злочину.

В залежності від кількості елементів, М. С. Уткін способи вчинення злочинів розділив на:

1) повноструктурні, або найбільш кваліфіковані способи (включають прийоми підготовки, вчинення і приховання злочинів);

2) менш кваліфіковані, або скорочені першого типу (включають прийоми вчинення і приховання злочинів);

3) менш кваліфіковані, або скорочені другого типу (включають прийоми підготовки і вчинення злочинів);

4) некваліфіковані, або спрощені, що складаються тільки з прийомів по вчиненню злочинів [7, с. 6].

Відповідно до зазначеної класифікації способи вчинення крадіжок індивідуального майна громадян, учинених у сільській місцевості, в основному, являються повноструктурними, або найбільш кваліфікованими (включають прийоми підготовки, вчинення і приховання злочинів) і менш кваліфікованими, або скороченими першого типу (включають прийоми вчинення та приховання злочинів). Повноструктурні способи при крадіжках індивідуального майна в сільській місцевості застосовувались у 67 % від усіх випадків, а саме при вчиненні крадіжок із приватних будинків, квартир, дачних будинків та інших приміщень. Підготовка полягає у виборі об'єкту, часу вчинення, підборі знарядь і засобів вчинення крадіжки, а також у пошуку сумок, мішків, візків для транспортування викраденого майна та транспортного засобу для пересування, виборі способу приховання слідів злочину. У 38 % вивчених кримінальних справ крадіжки вчинялись групою осіб. До складу такої групи, зазвичай, входили родичі, друзі, знайомі, випадкові знайомі. Критеріями для підбору співучасників, таким чином, являється надійність, злочинний досвід, володіння певними навиками, транспортом, наявність навиків збуту викраденого [8, с. 21–22].

Серед крадіжок у сільській місцевості не є характерним проведення розвідувальних заходів, таких як перевірка на наявність господарів удома, вивчення інформації про сам об'єкт злочину. Це пов'язано із високою інформативністю про місце вчинення злочину, характеристику майбутнього потерпілого та розпорядку його робочого дня. У ході проведення дослідження нами не було виявлено, як елементу підготовки у вчиненні крадіжки, підбору засобів маскування (надягання на обличчя масок, окулярів, обв'язування шарфом чи іншими матеріалами, вдягання на взуття чохлів з метою уникнення залишення на місці вчинення крадіжки слідів злочину). Лише у 17 % кримінальних справ злочинці використовували рукавиці.

Особливістю крадіжки в сільській місцевості є те, що злочинці рідко підшукують чи пристосовують знаряддя і засоби для вчинення таких злочинів (лише у 11,4 % кримінальних справ переданих до суду). Це пояснюється тим, що в сільській місцевості злочинець у більшості має вільний доступ до об'єкту крадіжки. Водночас, для злочину чи усунення перешкод можна використовувати предмети домашнього використання, що містяться в кожному сільському дворі.

Провівши узагальнення матеріалів кримінальних справ, спосіб учинення крадіжки індивідуального майна в сільській місцевості ми розділили на чотири групи: крадіжки, вчинені шляхом використання вільного доступу (63 %); крадіжки, пов'язані з подоланням перешкод (31,5 % кримінальних справ) та на відкритій місцевості — з присадибних ділянок, пасовиськ, полів (5,4 % вивчених кримінальних справ).

Крадіжки, пов'язані з проникненням у приміщення ми класифікували на: 1) крадіжки, вчинені шляхом таємного проникнення у поєднанні зі

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

зломом; 2) крадіжки, вчинені з проникненням без злому; 3) крадіжки, вчинені шляхом відкритого доступу в приміщення (з дозволу потерпілого).

В залежності від предмету та його місцезнаходження крадіжки індивідуального майна можуть вчинятись із житла (будинок, дача, комора); господарських приміщень (гараж, сарай, сінник); присадибних ділянок, полів.

Як зазначалось вище, більшість крадіжок у сільській місцевості вчиняються шляхом вільного доступу. Це пояснюється тим, що місцеві жителі залишають відкритими приміщення будинку, комори, гаражу, сараю та інших приміщень, що уможливує вільний доступ злочинця до предмету посягання. Іноді запираючим пристроєм на дверях може бути палиця, совок, віник, навісний замок, але в незачиненому вигляді. При цьому будинок без нагляду може так залишатись упродовж дня. Така поведінка жителів провокує самих злочинців на вчинення злочину, оскільки останні, враховуючи режим роботи та відпочинку сільського жителя, розуміють про можливість вільного доступу до приміщення в певний проміжок часу.

Якщо говорити про час вчинення крадіжки, то тут спостерігається тісний взаємозв'язок із способом вчинення злочину. Більшість крадіжок вчиняється у період з 18 до 24 години. Предметом посягання являються худоба (велика та мала рогата), домашні тварини, особисті речі, продукти харчування, гроші, запчастини автотранспорту, овочі, фрукти. У ранковий час, а саме з 6 до 12 години об'єктом посягання являються будинки, з яких викрадають гроші, домашні та особисті речі.

У нічний час характерним є вчинення крадіжок із сараїв, комори чи гаражу. Як свідчить наше дослідження, приміщення для тримання худоби та домашніх тварин не зачиняються. Тому цей вид крадіжки є досить поширеним у сільській місцевості. Єдиною перешкодою для злочинця може бути собака. При вчиненні злочину використовується транспортний засіб з метою транспортування викраденого та швидкого зникнення з місця події. Типовими матеріальними слідами такої крадіжки є, крім слідів ніг (взуття) людини, копит (підків) тварин, сліди транспортного засобу. Крадіжку домашніх тварин учиняють групою осіб (74 % кримінальних справ), що пов'язано із складністю транспортування викраденого.

З метою проникнення в місце збереження матеріальних цінностей шляхом подолання перешкод злочинці використовують конкретні прийоми. Такими являються злом, віджимання дверних і віконних запорів, знімання дверей із навісних петель, виставлення віконних рам й скла. Водночас через слабе укріплення дверей та вікон, досить часто вдається проникнути "безінструментальним" шляхом, долаючи перешкоди поштовхом плеча, ударом ноги та руки по них.

Ще одним видом крадіжки індивідуального майна в сільській місцевості є крадіжка з присадибної ділянки, з пасовиська. Предметом злочину

із присадибної ділянки є овочі, фрукти, сільськогосподарські культури, що на ній вирощуються. Вчиняється цей вид крадіжки в нічний час і характеризується значною кількістю слідів злочину, що пов'язано із властивістю слідосприймаючої поверхні. З пасовиська злочинці викрадають худобу (велику рогату та малу рогату) та коней. Час вчинення крадіжок із пасовиськ – з 9 до 11 години та з 16 до 18 години, що пов'язано із часом випасання тварин.

Як ми зазначали вище, до структури способу вчинення злочину відноситься спосіб приховання. Дослідивши матеріали кримінальних справ, ми вважаємо, що при вчиненні крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості, дії по прихованню злочину здійснювалися однією особою за єдиним умислом, тому ці дії входять до складу вчинення злочину, а не існують самостійно. Якщо ж приховання здійснювалось іншою особою, то це має кваліфікуватись як співучасть у вчиненні злочину.

Особистісні властивості злочинців, особливості предмета посягання в сільській місцевості обумовлюють способи приховання злочину та розпорядження з викраденим майном. У ході вивчення матеріалів кримінальних справ нами було встановлено, що у 68 % злочинцями здійснювались дії по прихованню викраденого майна. Серед них можна виділити найбільш характерні для сільської місцевості способи приховання:

1. Збут викраденого майна (металобрухт збувався у приймальних пунктах металобрухту; худоба — заготівельникам такого товару, мобільні телефони, запчастини від автотранспорту — в торгових місцях, на базарах).

2. Приховання викраденого в сараях, на горищі, в лісі чи інших схованках.

3. Передача іншим особам на зберігання або в якості розрахунку за борги (золото, дорогоцінні вироби, домашні речі, знаряддя для обробітку землі).

4. Використання викраденого майна за власними потребами (поїдання продуктів харчування, витрачання грошей).

5. Обмін на інші товари чи послуги (обмін на алкогольні напої).

6. Інші способи приховання.

Іноді злочинці використовували декілька способів приховання злочину. Наприклад, з метою уникнення своєчасного виявлення працівниками міліції викрадене майно спочатку заховували, а потім швидко продавали через торгові пункти чи на базарі.

Серед поширених способів приховання викрадених домашніх тварин і птиці є забій на м'ясо для особистих потреб. Однак частіше забій здійснювався з метою подальшого збуту заготівельникам (у 84 % вивчених кримінальних справ по викраденню худоби, домашніх тварин, птиці і т. ін.). Обмін і продаж іншим особам здійснювався у 16 % кримінальних справ.

Отже, проаналізувавши способи вчинення крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості, слід зазначити:

1. За способом вчинення крадіжки поділяються на три групи: крадіжки, вчинені шляхом використання вільного доступу; крадіжки, пов'язані з подоланням перешкод і на відкритій місцевості – з присадибних ділянок, пасовиськ, полів.

2. Крадіжки, пов'язані з проникненням у приміщення, класифікуються на: 1) крадіжки, вчинені шляхом таємного проникнення у поєднанні зі зломом; 2) крадіжки, вчинені з проникненням без злому; 3) крадіжки, вчинені шляхом відкритого доступу в приміщення (з дозволу потерпілого).

3. Підготовка у вчиненні злочину здійснюється рідко й полягає у виборі об'єкту, часу вчинення, підборі знарядь і засобів учинення крадіжки, а також у пошуку транспортного засобу, виборі способу приховання слідів злочину.

4. Серед крадіжок у сільській місцевості не є характерним проведення розвідувальних заходів, таких як перевірка на наявність господарів удома, вивчення інформації про сам об'єкт злочину.

5. Особливістю крадіжок в сільській місцевості є те, що злочинці рідко підшукують чи пристосовують знаряддя і засоби для вчинення таких злочинів.

6. Найбільш поширеними способами приховання крадіжки в сільській місцевості є: збут викраденого майна; приховання викраденого в сараєх, на горищі, в лісі чи інших схованках, передача іншим особам на зберігання або в якості розрахунку за борги; використання викраденого майна за власними потребами; обмін на інші товари чи послуги. Водночас злочинці можуть використовувати декілька прийомів приховання.

Список використаних джерел

1. Гросс Г. Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики : [пер. с нем.] / Г. Г. Гросс. — СПб. : Грац, 1908. — 980 с.

2. Кримінальне право України : Загальна частина : [підручник] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [4-те вид., переробл. і допов.]. — Х. : Право, 2010. — 456 с.

3. Зуйков Г. Г. О соотношении способов совершения и сокрытия преступлений / Г. Г. Зуйков. // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. — М., 1983. — № 76. — С. 147–198.

4. Белкин Р. С. Курс криминалистики : [учеб. пособие для вузов] / Р. С. Белкин. — [3-е изд.]. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 837 с.

5. Яблоков Н. П. Криминалистика / Н. П. Яблоков. — М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 2000. — 384 с.

6. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину : сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 "Кримінальний процес,

криміналістика, оперативно-розшукова діяльність, судова експертиза” / С. М. Зав’ялов. — К., 2005. — 19 с.

7. Уткин М. С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации / М. С. Уткин. — Свердловск, 1975. — 134 с.

8. Шурухнов Н. Г. Расследование краж : [практ. пособие] / Н. Г. Шурухнов. — М. : Юристь, 1999. — 111 с. — (Библиотека следователя).

В статье рассматривается способ совершения краж индивидуального имущества, совершенных в сельской местности. Определено понятие совершения преступления, раскрыты особенности способа совершения краж индивидуального имущества в сельской местности и обосновано его значение в расследовании преступлений.

The article deals with the consideration of the way of the thefts of individual property committed in the rural area. The notion of the way of committing a crime is determined, the peculiarities of the way of committing the thefts of individual property in the rural area are revealed and its significance in investigation of crimes is grounded.

Стаття надійшла до редакції журналу 18 листопада 2010 року.